

Sekularisering eller modernisering? Offentlig og politisk debatt om kristendomsfaget i 1946

Secularisation or modernisation? Political and public debate on the Christian school subject in Norway, 1946.

Merethe Roos

Professor, Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge

merethe.roos@usn.no

Sammendrag

Denne artikkelen setter søkelys på kristendomsfagets rolle i vedtaket av framhaldsskoleloven i 1946, og diskuterer relasjonen mellom politiske føringer og offentlig debatt når det gjelder kristendommens status i norsk skole i årene rett etter annen verdenskrig. Artikkelen argumenterer for at skolens kristendomsfag rett etter andre verdenskrig må ses inn i den spenningen mellom sekularisering og sakralisering som den danske kirkehistorikeren Mette Buchardt har argumentert for. Dette spenningsforholdet innebærer at den sekularisering som preger de nordiske land i det 20. århundret, veies opp av en sakralisering av staten.

Nøkkelord

Kristendomsfaget, Framhaldsskoleloven, Sekularisering, Sakralisering
Stortingsdiskusjoner

Abstract

This article sheds light upon the status of the subject of Christianity in Norwegian schools after the Second World War, and discusses how Christian teaching in schools is presented in politics and public debate. The text argues that in Norwegian schools Christianity should be seen in light of the tension between secularisation and sacralisation emphasised by the Danish church historian Mette Buchardt. This tension implies that the secularisation characterising the Nordic countries in the twentieth century is counterbalanced by a sacralisation of the state.

Keywords

Christian education, 1946 School Act, Secularisation, Sacralisation, Parliament Discussions

I denne artikkelen skal jeg se nærmere på kristendomsfagets rolle i vedtaket av framhaldsskoleloven i 1946, og drøfte forholdet mellom politiske føringer og offentlig debatt når det gjelder kristendommens status i norsk skole i perioden rett etter andre verdenskrig. Det mest uttalte og systematiserte forsøket på å gjenreise kristendommens plass i norsk skole kom med opprettelsen av Kristelig Pedagogisk Kontor (KPK) i 1945 (senere Institutt for Kristen Oppseding, IKO, fra 1948). I en oversiktsartikkel over IKOs 75-årige historie omtaler kirkehistorikeren Kristin Norseth KPK/IKO som et «antisekularistisk rekristeringsprosjekt»,

i den betydning at det blant annet hadde som formål å reinstitusjonalisere kristendommens sentrale posisjon i norsk skole.¹ Sterke krefter innen norsk kirkeliv så nå med frykt på den svekkelse man mente at kristendomsfaget gjennom de siste tiårene hadde vært utsatt for. Å ta seg av skolens kristne forankring og dermed også kristendomsundervisningen ble oppfattet å være et politisk anliggende, som i juridisk forstand kunne finne sin berettigelse i Grunnlovens § 2. Så lenge det var nedfelt i lovs form at den evangelisk-lutherske religion skulle være statens offentlige religion, og så lenge staten hadde ansvar for skolen, forelå det en nødvendig sammenheng mellom kirke og skole, mente KPKs/IKOs initiativtagere, anført av lektor og teolog Bjarne Hareide (1908–1979). Det var derfor nødvendig at de «kristne livsidealer og den kristne moral blir gjenreist og innpodet i den oppvoksende slekt gjennom skolens styrkede kristendomsundervisning og hele ånd», som det het i Den midlertidige kirkeledelses plan for å gjenreise kristendomsfagets posisjon i skole og samfunn.²

Nå var ikke den svekkede forbindelsen mellom kirke og skole noe som nylig hadde oppstått. Kristendommen hadde suksessivt vært på vikende front i skolen siden vedtaket av Lov om Almueskolen på Landet i 1860. Denne loven hadde innført sekulære fag som historie, geografi og naturlære, og dermed svekket den posisjonen Erik Pontoppidans katekismeforklaring tidligere hadde hatt som skolens sentrale lærebok.³ Ytterligere innskrenkninger av kristendommens posisjon hadde kommet med senere lovbestemmelser. Med vedtaket av folkeskoleloven i 1889 hadde kirkens stiftsdireksjon blitt skjøvet ut av skolens styre og erstattet med borgerlige og valgte medlemmer. Tidligere forskning har omtalt vedtaket av denne loven som sekulariseringens gjennombrudd i Norge.⁴ Utover på 1900-tallet økte distansen mellom kirke og skole ytterligere, og i århundrets første tiår var det klare motsetninger mellom ledende krefter i det politiske og det religiøse landskap. Lengst ute på den ene fløyen stod en stadig sterkere sosialistisk bevegelse, som helt siden det foregående århundret blant annet hadde kjempet mot obligatorisk kristendomsundervisning i skolen.⁵ Den mest radikale representanten for en slik oppfattelse var historieprofessor, utenriksminister og nestleder i Arbeiderpartiet, Edvard Bull d.e. (1881–1932), som på 1920-tallet frontet en ideologisk kamp mot undervisning i kristendom.⁶

Spørsmålet er imidlertid om de endringer som skjer med kristendomsfaget i skolen i det 19. og 20. århundre, og i denne sammenheng spesifikt rundt innføringen av framhaldsskoleloven i 1946, kan ses inn i det spenningsforholdet mellom sekularisering og sakralisering som den danske kirkehistorikeren og pedagogen Mette Buchardt har argumentert for.⁷ I artikkelen «Cultural Protestantism and the Nordic Religious Education: An Incision in the Historical Layers behind the Nordic Welfare State Model» har Buchardt vist til at den sekulariseringen som karakteriserer de nordiske land i det 20. århundre, og som innebærer at

1. Kristin Norseth, «IKO gjennom 75 år», *Prismet* 3 (2020): 217–59 (221).

2. Bjarne Hareide, *Atterreisning av kristendomsfaget i skolen: Lagt fram av den midlertidige kirkeledelse* (Oslo: Fabritius & Sønners Forlag, 1946), 12.

3. Merethe Roos, *Kraften i allmenn dannelse: Skolen som formidler av humaniora; Bidrag til en historisk lesning*. (Kristiansand, 2016), 155 ff.

4. Helje Kringlebotn Sodal, «Skolens vekst og fall som kirkelig institusjon», i *Mellom gammelt og nytt: Kristendom i Norge på 1800- og 1900-tallet* (red. K. Dørum og H. Kringlebotn Sodal; Bergen: Fagbokforlaget, 2016), 59–73. Se også Alf Gunnar Eritsland, «Med skolen som misjonsmark: Den norske vekkingsrørslas satsing på norsk lærerutdanning 1890–1946» (dr.philos.-avhandling, Universitetet i Oslo, 2019), 22 og 151 ff.

5. Victor Hellern, *Den norske skolens idegrunnlag: En idéhistorisk fremstilling av den pedagogiske debatt i Norge inntil 1900* (Oslo: Universitetsforlaget, 1968), 94.

6. Se særlig kirkekritikken i skriftet *Kommunisme og Religion* (1923).

7. Buchardt, Mette, «Cultural Protestantism and Nordic Religious Education: An Incision in the Historical Layers behind the Nordic Welfare State Model», i *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education* 2 (2015), 131–65.

den institusjonelle religion får mindre betydning i samfunnet, veies opp av en sakralisering av staten. Dette betyr at religionen generelt og kristendommen spesielt omgjøres til å være en del av samfunnets politiske og kulturelle prosjekt. For Buchardt kan denne sakraliseringen av staten forklare hvorfor undervisning i religionen generelt, og kristendommen spesielt, fremdeles den dag i dag har en sentral plass i læreplanene i skolene i de nordiske land. Mette Buchardt gir dette spenningsforholdet en historisk fortolkningsramme og setter det i sammenheng med kulturprotestantismens innflytelse på den skandinaviske teologiske diskursen. I hennes undersøkelser er kulturprotestantismen representert ved teologene Edvard Lehmann (1862–1930) i Danmark, Nathan Söderblom (1866–1931) i Sverige og den tidlige Eivind Berggrav (1884–1959) i Norge. Buchardt viser videre til at kulturprotestantismens teologer engasjerer og involverer seg i skolens religionsundervisning, at de publiserer pedagogiske tekster, og at de øver innflytelse på den skolepolitiske diskursen gjennom tett kontakt med sentrale sosialdemokratiske politikere. Denne tette kontakten bidrar til at sosialdemokratene på sin side tar med seg kulturprotestantismens idéer inn i den politiske virkelighet. På denne måten fanges kulturprotestantismens teologi opp i den sosialdemokratiske diskursen, og setter viktige premisser for at religion og kristendom kan opprettholdes som et kulturelt og politisk prosjekt, til tross for en stadig større distanse mellom staten og den institusjonelle religionen.

I denne artikkelen vil jeg argumentere for at stortingsdebattene om framhaldsskoleloven i Norge i 1946 kan ses inn mot det spenningsforholdet mellom sakralisering og sekularisering som Mette Buchardt har argumentert for at karakteriserer det skandinaviske sosialdemokratiet. De synspunktene som kommer til uttrykk i denne debatten, derunder særlig dem som representanter for Arbeiderpartiet målbærer, kan ses i forlengelsen av den rollen Buchardt tilskriver kulturprotestantismen i tiårene før andre verdenskrig, og tenkningen har røtter tilbake til de norske skolereformatorene i siste halvdel av 1800-tallet. På bakgrunn av dette vil jeg argumentere for at kristendomsfagets status i Norge etter andre verdenskrig like mye kan ses som et utslag av *modernisering* som det kan ses som et utslag av *sekularisering*. Som jeg også vil vise i denne teksten, finnes det imidlertid stemmer i det offentlige rom (dagspressen) rett etter andre verdenskrig som eksplisitt tar til orde for å fjerne kristendomsfaget. Opprettelsen av IKO rett etter andre verdenskrig må derfor vel så mye ses som et tiltak som kommuniserer med holdningene i en bred offentlighet som på det politiske planet.

Denne artikkelen har tre deler. Først vil jeg se nærmere på argumentene i stortingsdebattene som ledet frem til vedtaket av framhaldsskoleloven i 1946, og jeg vil særlig gå inn på synspunktene til Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter. Deretter vil jeg gi eksempler på den polariserte debatten om kristendomsfaget som foregår i samtidens presse, før jeg avslutningsvis oppsummerer og kort drøfter hvordan vedtaket av framhaldsskoleloven kan ses i lys av kristendommens endrede identitet i det 20. århundre.

Vedtaket av framhaldsskoleloven i 1946

Da framhaldsskoleloven ble vedtatt i november 1946, var den et tilbud til unge som ville fortsette skolegangen etter sjuårig folkeskole. Framhaldsskolen skulle være et mindre teoretisk alternativ til realskolen, som ledet frem mot gymnaset. Framhaldsskolen sprang ut av fortsettelsesskolen, som siden 1889 hadde vært et lovfestet tilbud om opplæring etter obligatorisk skolegang. Men der fortsettelsesskolen tidligere hadde vært nedfelt i folkeskolelovene, fikk den en egen og mer omfattende lovbestemmelse i 1946.⁸ Framhaldsskolen skulle

8. Alfred Oftedal Telhaug, *Norsk skoleutvikling etter 1945* (4 utg.; Oslo: Didakta Norsk Forlag, 1994), 19 ff.

fremme «ålmennaninga og karaktervoksteren hos elevane, førebu dei til livgjerninga og arbeide for å gjera dei til dugande menneske både åndeleg og kroppsleg», og den skulle bygge på det «grunnlaget som er lagt i folkeskulen».⁹ Framhaldsskoleloven ble imidlertid ikke vedtatt uten diskusjon, og både i Odelstinget og på Lagtinget var det debatt knyttet til § 5, som omhandlet skolens fagportefølje. Særlig var kristendomsfagets status gjenstand for lange diskusjoner. Departementet ønsket ikke å innføre kristendom som eget fag, og argumenterte for at framhaldsskolen var en praktisk skole, og at de lærerne som ble ansatt, primært ble ansatt for å dekke undervisningen i praktiske fag.¹⁰ To mindretall i komiteen argumenterte på hver sin måte mot komiteens innstilling, og utgjorde til sammen et flertall mot innstillingen. Det ene mindretallet ønsket at undervisning i kristendom skulle være obligatorisk ved alle framhaldsskoler der undervisningstiden var på mer enn 648 timer, mens det andre mindretallet mente at undervisning i kristendom skulle finne sted der minst halvparten av den undervisningen som ble gitt, ble gitt i teoretiske fag. § 5 ble vedtatt uten at kristendoms-kunnskap ble inkludert som et pliktig læremne.¹¹ Hvorvidt det skulle undervises i kristendom, var opp til det enkelte skolestyre.

I odelstingsdebatten om § 5 innledet Lars Moen (Arbeiderpartiet, 1885–1964), som hadde vært leder for kyrkje- og skulenemda, med å fastslå at nemda ikke hadde hatt noen intensjon om å gå til kamp mot kristendomsfaget. Det var derimot praktiske hensyn som spilte inn:

No er det ingen, så vidt eg har skjøna, som har hatt noko å seia mot verdet av kristendoms-kunnskap, og det må vere tillati å gjera merksam på, at den forma proposisjonen har for denne paragrafen, den legg ikkje noko i veggen for i så måte, like lite som ungdomsskulane, som heller ikkje har hatt noko slik føresegn, og aldri har vori skulda for å ha nokon tendens til kristendomsfiendskap. Det er eit reint praktisk omsyn som har vori avgjerande for oss i nemda, like eins som eg går ut frå at det har vori det hos dei som før har stelt med desse tinga.¹²

Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter vektla kristendoms-kunnskapens betydning på forskjellige måter. Egil Eriksen (1909–1996), som fremmet dissensen om pliktig kristendoms-undervisning når halvparten av undervisningen ble gitt i teoretiske fag, understreket hvor viktig kristendomsfaget var for samfunnsmoralen. Den ånden som var essensen av kristendoms-kunnskap og samfunnslære hadde båret folket oppe under andre verdenskrig, og det var også den som preget gjenreisningsarbeidet fra dag til dag:

Det er nok å minne om at det for en stor del var den ånd som preget samfunnslivet vårt i okkupasjonstida og i tida nærmest etter frigjøringa, og som gjenspeilte seg i det bemerkelsesverdige fellesprogrammet. Framfor alt var det den ånd som preget det i så henseende høyverdige samliv i konsentrasjonsleirene. Jeg synes også arbeidet med gjenreisinga av landet vårt daglig viser oss at skal en nå resultatert til beste for alle, så trengs en samfunnslære med en slik positiv samfunns-moral.¹³

9. Lov om framhaldsskular, av 8. november 1946, § 1.

10. Innst. O XIII (1946), Tilråding frå kyrkje- og skulenemda om Lov om Framhaldsskular (Ot. Prp. nr. 52), 8.

11. § 5: «I framhaldsskular med ei opplæringstid på 648 timar eller meir skal elevane få opplæring i desse emne (plik-tige læremne): Praktisk arbeid (arbeidsopplæring) med arbeidskunnskap, norsk, rekning med bokføring, samfunnslære og helselære.»

12. Forhandlinger i Odelstinget nr. 73. 1946. 8. oktober, lov om framhaldsskoler, § 5, i *Stortingstidende, inneholdende nittiende ordentlige Stortingsforhandlinger, 1946/1946. Forhandlinger i Odelstinget, 577.*

13. *Ibid.*, 578. Se også senere innlegg av Eriksen.

Det var imidlertid viktig at kristendomsundervisningen i framhaldsskolen først og fremst var preget av kristen etikk. Den måtte ikke bli «en opplæring i dogmatikk, en terping av bibelhistorie, katekismus og forklaring», påpekte Eriksen, man måtte gjøre de unge klar over at de ikke «'bare' ved sin dogmetro kan gjøre seg håp om en plass hinsides». Eriksen tok altså til orde for at skole og utdanning generelt, og kristendomsundervisningen spesielt, måtte ha som mål å gjøre de unge til gode og nestekjærlige samfunnsborgere.

Den radikale Jakob Friis (1883–1956), som hele sitt voksne liv hadde tilhørt den venstreorienterte fløyen i arbeiderbevegelsen, argumenterte på beslektet måte. Friis var ingen troende kristen, vedgikk han, og han hadde heller ikke tilhørt statskirken siden han sluttet seg til arbeiderbevegelsen. Men ikke desto mindre mente han at riktig opplæring i kristendoms-kunnskap ville være til stor nytte for samfunnet, fordi kristendommens lære inneholdt etiske verdier av allmenn art. Friis kunne her komme med eksempler fra historien. Potetprestene på starten av 1800-tallet var prester slik Henrik Wergeland hadde ønsket at de skulle være, påpekte han. De var «ikke 'formidlere mellom jord og himmel', men 'folkelærere' – og deres religion var en lære om det 'almennmenneskelige'. De ikke bare forklarte, men de gjorde det nye samfunn kjært for folket. En slik kristendoms-kunnskap trenger vi også i dag». ¹⁴ Videre mente han at kristendommen hadde gitt folket en felles åndsfront under okkupasjonsårene. Under en valgtale i Kristiansand hadde han trukket frem betydningen av denne felles åndsfronten, som det var rimelig å sette i sammenheng med kristendommens kjernebudskap:

Vi har under krigen sett hva en felles åndsfront betyr, og ingen kan annet enn håpe at det vil bli mulig å holde denne åndsfront mot alle virkelige materialister, mot alle som setter sine egne materielle interesser opp mot samfunnets. Ethvert samfunnssystem har sin mennesketype. Det kapitalistiske samfunns mennesketype bestemmes av troen på rikdommens velsignelse og rikdomsmulighetenes nødvendige perspektiv for ungdommen. Vi vil fram til et samfunn med en annen mennesketype og et annet perspektiv for ungdommen. Begge ligger sikkert kristendommens lære nærmere enn kapitalismens. ¹⁵

For Astrid Skare (Arbeiderpartiet, 1891–1963) var grunnen til at kristendomsfaget burde være valgfritt, relatert til fagets karakter. Én ting er at det var «serleg kravfullt», og at det av den grunn ikke burde være påbudt ved lov. En annen ting var at kristendommen stod støtt gjennom sin selvoppholdelseskraft, uansett om kristendoms-kunnskap ble et obligatorisk fag i framhaldsskolen eller ikke: «Eit religiøst livssyn er ei hjartesak og kan ikkje skapast ved tvang, pugg eller bibellesning som obligatorisk fag i framhaldsskolen. Den kristne åndsmakta er så sterk at ho vert halden oppe ved sin eigen styrke.» ¹⁶ Statsråd Kaare Fostervoll argumenterte på beslektet måte. Fostervoll så det religiøse som noe som var dypt forankret i det nasjonale og kulturelle, og som ikke kunne elimineres eller skusles bort gjennom politiske debatter eller meningsutvekslinger. For, påpeker han, «den religiøse tradisjon som vårt folk har levt på, og så å seia har arbeidd fram, den let seg ikkje votera ned eller opp i Stortinget eller andre forsamlingar, og eg vil også leggja til at denne religiøse tradisjon skal ingen flokk eller organisasjon eller stand i landet seia seg å forpakta». ¹⁷ Framhaldsskolen var ingen

14. Ibid., 582.

15. Ibid., 583.

16. Ibid., 585.

17. Ibid., 594.

folkeskole eller teoretisk skole på linje med realskole eller gymnas, men det var en skole som var «praktisk merkt av arbeidsfag, og som skal føra ungdommen over i det praktiske livet». Fostervoll så også behov for å minne om hva dette handler om: Dette var ingen kamp for eller imot kristendommen, det hele var et praktisk skolespørsmål.

Også Gustav Natvig-Pedersen (Arbeiderpartiet, 1893–1965) understreket respekten for kristendomsfaget. Han innledet med å avdramatisere hva det hele handler om; det var ikke et spørsmål om kristendomsundervisning eller ikke kristendomsundervisning i et bestemt skoleslag, men derimot kun om at det skal være opp til den enkelte kommune å avgjøre om kristendomsundervisning skal være med som fag i framhaldsskolen. Kristendomsfaget var i langt større grad enn andre fag avhengig av den læreren som underviste; det var ikke alle steder i landet man kunne få lærere som Nils Lavik eller Jakob Friis til å undervise i dette faget, påpekte han og henviste til to av stortingskollegene.¹⁸ Det var dessuten andre måter å nå formålsparagrafens mål om å være allmenndannende og karakterdannende. Ikke minst kunne norskundervisningen gi «verdifulle elementer av karakterdannende art», og det å ikke anerkjenne det ville være å underkjenne alle de andre fagene som ble undervist i skolen.

Også arbeiderpartirepresentanter som i utgangspunktet har en adskillig mer sekulær tilnærming til skolens verdigrunnlag, anerkjente kristendommens karakterdannende egenskaper. Arne Torolf Strøm (1901–1972) viste til at han ikke frakjente kristendommen dens store verdi, men sier samtidig at han mener at kristendomsundervisningen ikke er den eneste veien til å danne menneskets karakter. Karakteren ble dannet «i hjemmene, i de harmoniske og gode hjem, den dannes i kameratklubben, og den dannes i høy grad blant ungdommen i ungdomslagene, i bondeungdomslagene, i arbeiderungdomslagene».¹⁹ Framhaldsskolens mål måtte være å forberede ungdommen på å *leve i samfunnet*, og til det trengte man kunnskap i flere fag, påpekte han. Jon Andrå (1888–1968) understreket at det hele var et praktisk spørsmål, og nedtonet dramatikken ved å sette situasjonen inn i en historisk sammenheng: «Jeg er sikker på at de hadde den samme kampen da de skulle ha skrivingen inn i skolen. Det ble nærmest betraktet som om det var synden som trengte inn i skolen etter som man føyet fag for fag inn.»²⁰ Med klar adresse til motdebattanten Einar Hareide (1899–1983) fra Kristelig Folkeparti, som hadde sammenlignet det å ikke tilby kristendomsundervisning med det å fjerne de ti bud, påpekte Andrå at han mente at hans holdning til valgfrihet for den enkelte kommune når det gjaldt tilbud om kristendom i allmueskolen, ikke kunne betraktes som den synden det ville være å skulle stemme for å ta de ti bud ut av skolen.

Debattene om framhaldsskolelovens § 5 i Odelstinget var preget av en tydelig polarisering, med representantene fra borgerlig side og representantene fra Arbeiderpartiet på hver sin side. Selv om ingen av stortingsrepresentantene, med unntak av Emil Løvlien (1899–1973), som representerte Norges Kommunistiske Parti, ville rokke ved skolens kristne formålsparagraf, fikk Arbeiderpartiet kritikk fra den borgerlige siden for nettopp å ville føre en skolepolitikk der formålsparagrafen forvitret. Men der representantene fra Høyre og Venstre argumenterte på bakgrunn av at de mente at kristendomsundervisningen ville styrke folkets moral og karakter, argumenterte Kristelig Folkepartis representanter ut fra nødven-

18. Nils Lavik, som senere representerte Kristelig Folkeparti, hadde vært styrer for Det Vestlandske Indremisjonsforbunds bibelskole da han ble innvalgt på Stortinget i 1931. Historikeren Jakob Friis hadde undervist ved Vestenuniversitetet i Moskva (en del av Kominterns kaderskoler) på slutten av 1920-tallet.

19. Forhandlinger i Odelstinget nr. 73, 1946, 589.

20. Ibid., 590.

digheten av å tilegne seg kjernen i det kristne evangelium.²¹ Kristendommen var, som Nils A. Lavik (1884–1966) påpekte, først og fremst «evangeliet, den sterke, fagre saga om Jesus Kristus, den største openberring som finst på jord».²² Kristus «kom og levde eit nytt liv [...] og gjorde seg solidarisk med våre vanskar og våre kår, og så levde han livet på ein høgre og betre måte enn det har vorte gjort av nokon annan». Kristi liv ga et bilde på den rette åndelige innstilling, og det var dette som skolens kristendoms-kunnskap kunne hjelpe oss til å oppnå, dersom den ble lært på riktig måte. Derfor måtte også kristendoms-kunnskap betegnes som et «livsviktig fag». Kristelig Folkepartis argumentasjon i diskusjonene om framhaldsskoleloven står dermed i direkte forlengelse av den kampen for skolen og kristendomsfaget som vekkelsesbevegelsen hadde kjempet det foregående tiåret.

Diskusjonene om framhaldsskoleloven i Lagtinget senere i oktober samme år reflekterte i stor grad de foregående debattene i Odelstinget. Representantene på borgerlig side argumenterte for at kristendomsundervisningen måtte opprettholdes i skolen, ut fra en tanke om at kristendommen fungerte som samfunnets grunnmur.²³ For representantene fra Kristelig Folkeparti var begrunnelsen for å skulle undervise i kristendomsfaget knyttet til kristendommens budskap om frelse.²⁴ Arbeiderpartiets representanter, derimot, tok først og fremst pragmatiske hensyn. Aani Aanisson Rysstad (1894–1965) påpekte at kristendommens natur var av en slik art at kristendoms-kunnskap ikke kunne undervises som et konkurransefag i skolen. Dersom dette skjedde, kunne det «føra til at ein flink ateist også kunne få høve til å ta ein god eksamen» i faget. Han undret seg dessuten over at enkelte tilsynelatende engstet seg for at kristendommen var noe man kunne agitere bort:

Det står då tydeleg skrivi at «himmel og jord skal forgå, men mitt ord skal ikkje forgå», og dei som har ei tru som er i motsetning til det, synest eg har ei veik tru. Eg trur heller ikkje det er turvande med tvang for å få folk til å læra kristendom. Sann kristendom vil folk gjerne høyra. Men det står også skrivi ein stad at «jeg vil ingen tvungen tjener ha». Derfor meiner eg at det vedtaket som er gjort i Odelstinget, er i fullt samsvar ikkje berre med dei demokratiske fridomsprinsipp, men også med Skrifta sjøl.²⁵

Også i Lagtinget måtte statsråd Kåre Fostervoll minne representantene om hva dette handlet om:

Det er ikkje et spørsmål for eller imot kristendommen. Eg vil be om at ein ikkje vurderer det ut frå korkje politisk synspunkt eller organisasjonssynspunkt. Det gjeld beint fram: Skal lova slå fast for alle framhaldsskoler at dette faget skal vera med, eller skal lova slå fast at skulestyra kan avgjera det? Det skal vera få fag, det må alle vera samde om. Fagtrenghet er den fyrste hindring for å ta for mange fag med.²⁶

21. Se f.eks. representantene Ragnhild Varmbo (Høyre, 1886–1982) og Erling Fredriksfryd (Høyre, 1905–1977), som ser kristendomsundervisning uløselig knyttet sammen med karakterdanningen.

22. *Ibid.*, 579.

23. Se for eksempel Høyre-representanten Sverre Hope (1902–1966), som mener at det bør være en soleklar ting at kristendomsundervisning skulle være obligatorisk i framhaldsskolen: «Vi kan vel være enige om, at skal et folk og et land virkelig bli et folk og et land, må det ha noe solid å bygge på, og jeg tror vi kan være enige om at den solideste og også den eneste grunn som holder, er kristendommens grunnmur.» Se Kongeriket Norges Nittende Ordentlige Stortings Forhandlinger 1946-1946: Forhandlinger i Lagtinget (Oslo: Centraltrykkeriet, 1947), 189.

24. Jf. f.eks. Hans Svarstad: «Eit gammalt slagord heiter: 'Kunnskap er makt.' Det slagordet er sant, og djupe røter har det sett. Men vi treng eit slagord til, skal det gå denne syndige verdi vel: Moral er makt. Kunnskapen treng kjelder å drikke av. Det treng sanneleg moralen og. Og kjelda er Gud sjølv» (*ibid.*, 188).

25. *Ibid.*, 192.

26. *Ibid.*, 201.

Vedtaket av Framhaldsskoleloven vakte naturlig nok reaksjoner. Bjarne Hareide så lovproposisjonen som et klart brudd med den tradisjonen som den norske skolen var tuftet på. I en lederartikkel i tidsskriftet *Kristen Skole*, hvor han nettopp hadde overtatt redaktørvervet, rettet han skarpt skyts mot Arbeiderpartiet, som han mente drev Norge i sekulær retning:

Proposisjonen om lov for framhaldsskular som Kyrkje- og undervisningsdepartementet no legg fram for Stortinget, gjev oss ein ungdomsskule med berre profane fag. Kristendomskunnskapen er sløyfa. Dette er eit avgjerande steg i norsk skule, ein milepel i norsk skulesoge. Det ber i seg konsekvensar som kan ende med sekularisering av all statsskule i vårt land. Det er eit tydeleg signal om kva veg våre noverande styresmakter vil føre skulen.²⁷

På Stortinget hadde de argumentert med fagtrengsel og at den læreren som ble ansatt i framhaldsskolen, primært ble ansatt for å undervise i praktiske fag, kunne Hareide opplyse. Men en lærer som ikke hadde tro, eller som av andre grunner ikke kunne undervise i et «så vanskelig teoretisk emne som kristendomskunnskap», skulle aldri stille seg til disposisjon som lærer i norsk skole, mente han. Uviljen til å ta tak i kristendomsfaget lå trolig hos den enkelte lærer, som igjen fikk støtte av styresmaktene. Det var mange lærere der ute som ikke ville stå ved det oppdrageransvaret som de hadde, og det ble heller ikke forventet av myndighetene at lærerne skulle ta dette ansvaret. Kristendommen ble stengt ute fra skolen med de merkeligste begrunnelser. Hva tenkte de ansvarlige myndighetene på idet de gjorde dette? Hareide mente at alt trolig var relatert til at myndighetene hadde en skjult agenda: «Den egentlege grunn er vel kort og godt at dei ikkje ynskjer kristendomskunnskap i det heile. Kvifor ikkje seie det like ut? Det er alltid sunnast å kjempe med open sak og på klar front.»²⁸

Debatten i pressen

I diskusjonene om framhaldsskolelovens § 5 på Stortinget synes det å være en tydelig forskjell mellom den argumentasjonen som blir fremført av stortingsrepresentanter fra borgerlig side, derunder særlig representanter fra Kristelig Folkeparti, og stortingsrepresentanter fra Arbeiderpartiet. En samlet Arbeiderparti-gruppe anerkjente kristendommens betydning og innflytelse, også i skolen, men ble lest og fortolket i en annen retning av representanter på motsatt fløy. Debatten går flere ganger i retning av å spore av, i så stor grad at statsråden både i Odelstinget og i Lagtinget må minne om hva som er sakens kjerne. Som representant for KPK og nylig tiltrådt redaktør i tidsskriftet *Kristen Skole* er Bjarne Hareide blant dem som tar med seg bekymringen om kristendomsfaget ut i det offentlige rom, og gir tyngde til en forståelse av kristendommens stilling og status som allerede i rikt monn finnes blant folket.

For selv om frontene tilsynelatende var steile på Stortinget, var det ingenting mot de diskusjonene som fant sted i pressen. I samtidens aviser kunne man finne temperamentsfulle diskusjoner mellom privatpersoner som ønsket å fjerne kristendomsundervisningen i skolen, og andre som ønsket å beholde den. De som argumenterte til fordel for kristendomsundervisningen, gjorde det både på bakgrunn av et ønske om å styrke det kristne

27. Bjarne Hareide, «Sekularisert Framhaldsskule», *Kristen Skole: Tidsskrift for pedagogikk og karakteroppsetting* 3 (1946): 83–84 (83).

28. *Ibid.*, 84.

evangeliums posisjon i samfunnet, så vel som på bakgrunn av kristendommens rolle som kulturfaktor. Samtidig ble pressen brukt i agitasjonsøyemed. I den relativt nyetablerte avisen *Vårt Land* kunne en artikkel trykket 19. november 1946 vise til at framhaldsskoleelevene selv ønsket mer bibelkunnskap og bibellesning. «En stikkprøve viser at 85 pst. av elevene ved en framhaldsskole vil ha kristendomsundervisning», forteller underteksten i en artikkel med et tydelig budskap.²⁹ I spalten «Dagens Problem» i samme avis noen uker tidligere ble betydningen av undervisning i kristendomskunnskap løftet frem av vilkårlig utvalgte lesere.³⁰ Siden selve grunnlaget for kristendommen i folket nettopp lå i de timene der barna ble fortalt bibelhistorie, var det absolutt påkrevet å ha flere religionstimer i skolen, påpekte fru Anna Paust-Olsen. Telegrafassistent Anna Lunder, som selv hadde fått «meget ut av religionstimene på skolen», mente på sin side at man «må forsøke å øke timetallet på dette felt i stedet for å minske dem». Og på den dagen da Odelstinget diskuterte lovutkastet til framhaldsskoleloven, kunne avisen informere sine lesere om at det var mange talsmenn for at kristendomsopplæringen blir gjort obligatorisk i framhaldsskolen.³¹

En av de aviser der motsetningene mellom kristendomsfagets motstandere og forkjempere kommer tydelig frem, er *Verdens Gang*. Debatten engasjerte et bredt lag av offentligheten, lærere, prester, studenter, profilerte akademikere og privatpersoner som skriver under pseudonym, og fra juli og utover på høstparten 1946 kunne man jevnlig finne innlegg om kristendomsundervisningen og den kristne skolen i avisens utgaver. Det er på høy tid at problemet «kristendommen i skolen» kommer opp til ny diskusjon, påpekte fru S. i avisens utgave 30. juli 1946.³² Den nåværende situasjonen ga ikke den religionsfriheten som man kunne forvente:

Fra 6-7 års alderen får barna time etter time innprentet kristendommens læresetninger som de eneste sanne og riktige. Det betyr også noe at det er på skolen det foregår. Der forlanges det jo at barna tror på det som står i bøkene. (Selv om stoffet i bibelhistorien og i biologien kommer i konflikt med hverandre). Dette at det skolen lærer og det foreldrene lærer ikke stemmer overens, må jo også virke forvirrende. Jeg tror det riktige ville være å la barna stå fritt. Nå blir de innpodet med andre menneskers livssyn før de selv begynner å tenke.

Et par uker tidligere hadde journalisten Per Vogt (1903–1971) tatt til orde for at mennesket, uansett hva det trodde, hadde i seg evnen til å tenke og handle etisk. «Umåtelige krefter vil spilles og umåtelige verdier gå tapt dersom kirkens krav på enerett til sannheten og saligheten seirer», påpekte han.³³ Innleggene til Per Vogt og fru S. vakte stort engasjement. Etter tekstene å dømme måtte de begge være «målmedvetne ikkjekristne», skrev læreren og forfatteren Ragna Rusten (1896–1979).³⁴ «Er dei ikkje blitt det ved fritt val?» spør Rusten retorisk. «Men har ikkje dei og gått på den kristne skulen?» Rusten avsluttet med å etterspørre logikken i Per Vogts og fru S.' argumentasjon. Det ga ingen mening å be om valgfrihet, all den tid det ikke var minst to ting å velge mellom. Presten Dagfinn Hauge (1908–2007) mente at det trygt kunne sies at folket som helhet ønsket å holde på den kristne skolen.³⁵ I hans egen

29. «Framhaldsskoleelevene ønsker mer bibelkunnskap og bibellesning», *Vårt Land*, 19.11.1946.

30. «Dagens problem», *Vårt Land*, 7.10.1946.

31. «Odelstinget drøfter i dag kristendomsopplæringen», *Vårt Land*, 8.10.1946.

32. Fru S., «Folket og den kristne skolen», *Verdens Gang*, 30.7.1946. Se også svarinnlegg til Ragna Rusten.

33. Per Vogt, «Kirken, sannheten og oppdragelsen», *Verdens Gang*, 17.7.1946. Se også debattinnlegg mot Dagfinn Hauge den 29.7. og replikk til Ragna Rusten 14.8.1946.

34. Ragna Rusten, «Folket og den kristne skolen», *Verdens Gang*, 5.8.1946.

35. Dagfinn Hauge, «Folket og den kristne skolen», *Verdens Gang* 25.7.1946. Se også replikk til Per Vogt 3.8.1946

menighet på Oslo øst, som talte ca. 10 000 mennesker, sendte de aller fleste foreldre barna sine til søndagsskolen. Dette talte sitt tydelige språk: «De ville selvsagt ikke gjøre det, dersom de var imot det kristne grunnlag for skolen.»

Andre som ytret seg i debatten, mente at kristendomsundervisningen måtte endre karakter. Skolens opplæring i kristendomskunnskap måtte bli mer effektiv, mer livsnær og mer givende for barn og unge, argumenterte residerende kapellan Sverre Eika (1899–1971).³⁶ Anatol Heintz (1898–1975), professor i paleontologi ved Universitetet i Oslo, mente at undervisningen i seg selv var det beste middelet for å avkristne den oppvoksende generasjon.³⁷ «Selv den argeste antikristne kunne vanskelig legge den mer drepende an overfor barnas religiøse følelse», hevdet han. «Man forsømmer så meget av kristendommens moralske innhold og gir istedet så meget av kristendommens dogmer, som bare er innholdsløst puggstoff, uten noen som helst mening for barna.» I et svar til Anatol Heintz tok teologistudenten Tron Tronsen (f. 1921) til orde for at det grunnlaget for religionsundervisningen som direkte var fundert på Bibelen, var godt nok.³⁸ Skoen trykket et annet sted, mente han: «Det vår skole først og fremst trenger i dag, er lærere som er grepet av kristendommen, og som i sitt liv og sin undervisning kan demonstrere den kristne lære og den kristne moral.» Filologistudenten Helge Johansen trakk Tronsens påstander i tvil.³⁹ Den gode undervisningen var betinget av undervisningsmaterialet, mente han: «[S]kulle ikke Kristi ånd den dag i dag kunne inspirere kristne pedagoger til å skape lærebøker i kristendomsundervisningen – lærebøker som gir fullgod erstatning for f.eks. en gjenganger som Luthers katekisme [...]?» Samfunnsprofiler som Nic. Waal (1905–1960) og Johan Hygen (1911–2002) etterlyste et oppgjør med foreldede holdninger, fra hvert sitt utgangspunkt. Begge argumenterte for at troende og ikke-troende måtte ha respekt for hverandres synspunkter, og overvinne den mistroen de hadde til hverandre.⁴⁰ Og for å nå et slikt mål måtte kristendomsundervisningen bidra til å utvikle den toleransen som var påkrevet. «Kan kristendomsundervisningen reformeres, slik at skadevirkningene fra foreldede oppfatninger blir opphevet?» spurte Nic. Waal retorisk.

Diskusjonen i pressen sensommeren og høsten 1946 bærer bud om et helt annet klima i det offentlige rom enn i de politiske debattene på Stortinget. Mens de folkevalgte diskuterte § 5 og hvilke fag som skulle være obligatoriske, først og fremst ut fra pragmatiske hensyn, tok skribenter i offentligheten direkte til orde for å fjerne kristendomsfaget. Dermed treffer opprettelsen av KPK/IKO i langt større grad den offentlige debatten enn hva den treffer den politiske debatten. Kirkehistorikeren Aud Tønnessen har påpekt at kirkens menn ikke hadde glemt den kampen som Edvard Bull hadde lovet kirken på dette området, og at de derfor tolket enhver sekulariserende tendens ved Arbeiderpartiets skolepolitikk som alarmende.⁴¹

36. Sverre Eika, «Religionsundervisningen og friheten», *Verdens Gang*, 23.8.1946.

37. Anatol Heintz, «Religionsundervisningen på skolen», *Verdens Gang*, 15.8.1946.

38. Tron Tronsen, «Religionsundervisningen på skolen: Svar til prof. A. Heintz av stud. theol. Tron Tronsen», *Verdens Gang*, 21.8.1946.

39. Helge Johansen, «Skolen og religionen», *Verdens Gang*, 7.9.1946.

40. Nic. Waal: «'Sekulariseringens atombombe' eller kirkens falitt?», *Verdens Gang*, 16.9.1946. Se også Johan B. Hygens svar til Nic. Waal, «Sekulariseringens atombombe eller kirkens falitt», *Verdens Gang*, 27.9.1946.

41. Aud V. Tønnessen, «Et trygt og godt hjem for alle»? *Kirkelederes kritikk av velferdsstaten etter 1945* (Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning, 2000), 250.

De lange linjene. Debatten om kristendomsfaget i kontekst. Oppsummerende betraktninger

Som vi har sett i det foregående, anerkjenner Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter kristendommens overordnede betydning i debatten om framhaldsskoleloven på Stortinget høsten 1946, både i skolen og i samfunnet generelt. Gjennomgangen ovenfor har vist at partiets representanter går inn i diskusjonen med ulik forståelse av hvorvidt faget skal være obligatorisk. Statsviteren Svein Tuastad har betegnet disse ulike tilnærmingene som henholdsvis *religionsintern* og *religionsekstern*. De som argumenterer religionsinternt (som for eksempel Egil Eriksen), ønsker at det kristne evangeliske budskapet skal bli mest mulig utbredt, mens de som argumenterer religionsekstern (som for eksempel Gustav Natvig-Pedersen), ser på kristendommens preg på samfunnet som et historisk faktum, uten at det ligger noen normativ vurdering av hvor ønskelig det opprinnelig var at samfunnet ble preget på en slik måte.⁴²

Det som imidlertid forbinder Arbeiderpartiets representanter, er at de knytter an til skolens overordnede dannelsesoppdrag, i den forstand at de forstår skolens uttalte målsetting som å gjøre de unge til gangs mennesker. Dette, mener de, kan skje gjennom kristendomsfaget, men det kan også finne sted gjennom andre fag, som for eksempel norskfaget. I dette ligger det sterke bånd bakover til 1800-tallets utdanningstenkning, og til den forståelse av danning og utdanning som driver frem sentrale skolelover som allmueskoleloven i 1860 og folkeskoleloven i 1889. Da Hartvig Nissen (1815–1874) argumenterte for å styrke norskundervisningen i skolen på 1850-tallet, gjorde han det ut fra en tanke om at norskfaget hadde i seg et potensial til å vekke mennesket til bevissthet om seg selv.⁴³ Dette var en tanke som for øvrig var nært beslektet med N.F.S. Grundtvigs (1783–1872) idéverden.⁴⁴ Den økte bredden av skolefag som kom med 1860-loven, og som fortrenget kristendommens monopol, kommuniserte med menneskets behov for mangfoldig stimulans. Dette undergravde ikke kristendommens plass i norsk skole, men det satte kristendomsfaget inn i en større sammenheng som tok hensyn til menneskets allsidighet. Og når Johan Sverdrup et par tiår senere argumenterte for å fjerne kristendomsfaget og erstatte det med et sekulært samfunnsfag, argumenterte han ut fra en tanke om at kristendomsundervisningen, slik den foregikk i hans egen tid, ikke var egnet til å oppdra elevene til å bli gode samfunnsborgere.⁴⁵ Og da kunne det like gjerne kuttes ut. Disse bevegelsene peker fremover mot essensen av de argumentene som finnes blant Arbeiderpartiets representanter i forbindelse med vedtaket av framhaldsskoleloven i 1946. Skolens fremste mål er å danne elevene, og kristendoms-kunnskap, likt alle andre fag, inngår i dette dannelsesoppdraget.

Det ligger også tydelige bånd mellom de idéene som kommer til uttrykk i stortingsdebattene i 1946, og det spenningsforholdet som Mette Buchardt har vist at utspiller seg mellom sakralisering og sekularisering i det 20. århundre. Buchardt har demonstrert at dette tar utgangspunkt i personlige kontakter mellom kulturprotestantiske teologer og sentrale sosialdemokratiske politikere. Gjennom tekstproduksjon, deltagelse i debatter og lobbyvirksomhet øver sentrale teologer innen kulturprotestantismen innflytelse på sosial-

42. Svein Tuastad, *Skulen og statsmaktsspørsmålet: Stortingsdebattar 1945-2005 om religion i skulen og om private skular i lys av normativ teori* (Bergen: Universitetet i Bergen, 2006), 195 ff.

43. Merethe Roos, *Hartvig Nissen: Grundtvigianer, skandinav, skolemann* (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2019), 77 ff.

44. Merethe Roos, «Hartvig Nissen og N.F.S. Grundtvig: Grundtvigianske aspekter i norsk skoletenking rundt midten av 1800-tallet; Polemikken mellom Hartvig Nissen og Frederik Bugge i Morgenbladet 1845», *Teologisk tidsskrift* 8 (2019): 115–29.

45. Merethe Roos, «Mot en mer demokratisk og folkelig skole: Johan Sverdrups forsøk på å innføre 'Politik i skolen' 1877–78», *Teologisk tidsskrift* 3 (2014): 19–32.

demokratiske politikere, og kulturprotestantismens tenkning blir på denne måten en del av det politiske og kulturelle program. Dermed får kristendomsundervisningen et kulturelt fortegn, i stedet for at den tar utgangspunkt i den institusjonelle kirkens lære. På bakgrunn av dette er det grunn til å se kristendomsfagets utvikling i det 20. århundre i lys av et moderniseringsprosjekt like mye som det kan omtales som et sekulariseringsprosjekt. Det regnes som et nødvendig fag i den politiske diskursen som finner sin berettigelse i et dannelsesoppdrag tett knyttet til landets historie. Dette moderniseringsprosjektet har røtter langt bakover i tid, til de store skolereformene på 1800-tallet.

Ikke desto mindre har den foregående gjennomgangen vist at eksplisitte krav om å fjerne kristendomsundervisningen fra skolens fagportefølje finnes i offentligheten rett etter andre verdenskrig, nærmere bestemt i leserinnlegg og debatter trykket i dagspressen. Dette spennet mellom offentlig og privat kaster også et nytt lys over KPK/IKOs kamp for å reorganisere kristendomsfaget i skolen. Dersom KPKs initiativer rett etter andre verdenskrig skal kunne kalles et «antisekularistisk rekristianiseringsprosjekt», slik som Kristin Norseth har påpekt, er dette prosjektet i realiteten vel så mye rettet mot bevegelser i den private sfære som det er rettet mot den samtidige politiske diskurs.